

'Beslissen over leven en dood? Sommige artsen vinden dat nog steeds normaal'

► Tachtig artsen, verplegers en psychologen nam Wim Distelmans mee naar Auschwitz.

Auschwitz, een plaats waar minstens 1.100.000 mensen op industriële schaal en manier werden gedood. Uitgerekend hier bracht Wim Distelmans een groep van tachtig artsen, verplegers en psychologen samen om na te denken over hun rol in het euthanasieproces.

YVES DESMET / FOTO'S KAROLY EFFENBERGER

We lopen al een paar uur rond tussen de barakken, de gaskamers en de crematoria en de groep is gaandeweg stiller en stiller geworden. Je hebt het al duizend keer gezien, op foto, in

documentaires. Het bord met 'Arbeit macht frei' waarvan je nu voor het eerst ziet dat de B ondersteboven staat. De mistroostige barakken, de dodenmuur waar de politieke gevangenen neergeschoten werden, het perron waarop de nazi-dokter met één oogopslag besliste of je nog een paar maanden aan dwangarbeid kon doen, of onmiddellijk de gaskamer in ging. De gaskamers en de crematoria, waar vaak meerdere duizenden lijken per dag verbrand werden. Je denkt dat je er alles over weet, maar er écht staan en het pad daadwerkelijk aflopen naar de gaskamers: het komt hard aan.

Je weet niet wat je het hardst raakt: de twee ton afgeschoren vrouwenharen, de zaal vol kinderschoentjes, of de in keurig handschrift genoteerde borderellen, waar de dagelijkse productiecijfers van aankomst, triage en dood in werden geakteerd. Vandaag keert IS terug naar de Middeleeuwen, destijds de nazi's. Nog geen tachtig jaar geleden, in Europa. Altijd en overall kunnen mensen beesten worden.

Wim Distelmans staat, duidelijk geëmotioneerd, te kijken naar een foto in het Belgisch paviljoen in barakblok 20. Daar heeft men, per konvooi dat uit de Mechelse Dossin-kazerne naar hier vertrok, één portret gehangen. Achtentwintig konvooien, meer dan 25.000 gedeporteerden. "Het kan niet waar zijn", zegt hij. Op de foto staan de broers Fayerstein. "Zijn dochter vertelde me dat haar vader hier werd vermoord. Vorig jaar heeft ze bij ons, 90 jaar oud en terminaal ziek, om euthanasie gevraagd, en we hebben dat ook gedaan." Dochter, vader en dokter, alle drie aangeraakt door Auschwitz. Dat leert een mens daar dus: dat het contrast tussen een

genadevol, waardig en zelfgekozen levenseinde diametraal tegenovergesteld is aan staatsgestuurde massamoord, met een raciale genocide van onschuldigen.

"Daarom komen we hier ook," zegt Distelmans, "om even existentieel na te denken over die mechanismen, over dood en leven. Net als een miljoen andere bezoekers per jaar. Maar als wij het doen, vinden sommigen het blijkaar controversieel. 'Doctor Death goes to Auschwitz', schreef een Britse krant. Hoe raar moet je zelf denken om zo'n kop te bedenken?"

Degradatie

Wat leert een mens er nog? Dat de vragen blijven. Waarom zijn 9.000 SS'ers en Gestapo-leden een hele oorlog lang deze gruweldaden blijven begaan, waarom kan IS zonder verpinken mensen onthoofden? Omdat er een verziende logica achter zat en zit, leert VUB- criminologe Sonja Snacken de deelnemers. Genocides, toen en nu, zijn niet het product van sadisten en het pure kwaad, maar een proces waarbij eerst de anderen gedehumaniseerd worden tot 'inferieur ras', tot 'onaanraakbaren'. Eenmaal de andere niet meer zoals jezelf is, maar gedegradeerd tot beest, insect zelfs, vervagen en verdwijnen alle morele grenzen. Slavenhouders werden brutaler, net omdat ze slaven hadden. Studenten werden wreed eenmaal ze in een experiment gevangenisbewaarder moesten spelen van andere studenten, die de gevangenen moesten zijn. Auschwitz of Abu Ghraib: de schaal was anders, de toegebrachte folteringen evenzeer, maar het primaire psychologische mechanisme was wel hetzelfde.

Manu Keirse, professor emeritus aan de KUL, haalt nog een element aan: de compartentalisering van de gruwel. De ene tikte een papier, de volgende schoor de haren af, een derde trok de gouden tanden, een vierde gooide het blik zyklon B in de gaskamer, maar niemand voelde zich verantwoordelijk voor het hele proces. Niemand van de SS en de Gestapo zou na de oorlog ooit echt inzicht en spijt betuigen, iedereen had redenen om zich te verontschuldigen en te verklaren wat hij deed. Keirse vertelt hoe hij een verpleger in Gasthuisberg ooit hoorde zeggen dat hij de hele namiddag alleen 'donkergroenen' had getransporteerd, codetaal voor de donkergroene pijlen naar de afdeling neurochirurgie. Degradering, anonimisering, geen waardigheid overlaten aan de patiënt, het zit sneller dicht op je vel dan je denkt.

De treinen in Birkenau werden gelost en onmiddellijk geschift door een arts, die op één seconde tanden en uiterlijk inschatte en wees naar de dwangarbeidersbarakken of de gaskamer. Of in het geval van tweelingen naar de barakken waar een andere dokter, Mengele, zijn waanzinnige experimenten uitvoerde. "Het is de totale aberratie van de arts-patiëntrelatie," zegt Distelmans, "maar ook vandaag kun je nog steeds niet van een machtsevenwicht spreken. Artsen beroepen zich op hun expertise om zich boven, in plaats van naast hun patiënt te zetten, die nochtans een expertise heeft die zij niet bezitten: de patiënt beleeft zijn ziekte, weet beter wat hij wil of aankan, en verdient het om daarin ernstig genomen te worden. Dan is misbruik vaak dichtbij: het opdringen van dingen die de patiënt eigenlijk niet wil, geen eerlijke of objectieve info geven, maar alleen over de therapie die de dokter gepast vindt. In gevangenissen en ziekenhuizen zie je vaak eenzelfde patroon: mensen worden afhankelijk gemaakt van de goodwill van een systeem en de gezagdragers daarin. Het is niet omdat je in een ziekenhuis ligt, dat

het vanzelfsprekend is dat je een uur moet wachten voor iemand zich ertoe verwaardigt je een bekertje water te brengen. Die asymmetrische machtsverhouding verklaart ook veel psychologische weerstand tegen euthanasie. Een arts vindt het doodnormaal om boven het hoofd van de patiënt te beslissen de palliatieve sedatie te versterken, ook al is dat levensverkortend en dus dodend, maar o wee als de patiënt zelf om euthanasie durft te vragen."

Bulldozers

Wat leert een journalist in Auschwitz? In het bioscoopzaaltje van het kamp kijkt de groep naar de eerste beelden die een Russische cameraman van de bevrijding maakte: wezenloze, uitgemergelde karkassen van nog geen veertig kilo staren de lens in. Een film van Lydia Chagoll toont hoe met bulldozers tientallen lijken in massagraven werden gedumpt: verschrikkelijke, tastbare, weerzinwekkende bewijzen van wat een mens andere mensen kan aandoen. Deze gruwel en de lessen die eruit te trekken vallen, zijn er niet omwille van de beulen en de slachtoffers. De eersten zwegen uit schuld, vele overlevenden uit schaamte en omdat het trauma niet in woorden te vatten viel. Het is alleen dankzij de moedigen die getuigden, en dit soort beeldmateriaal dat er onweerlegbaar bewijs is voor wat gebeurde. Doen we er dan wel goed aan de gruwelbeelden die het IS vandaag zelf verspreidt, niet te willen tonen, omdat we vrezen dan in hun propaganda mee te spelen? Moet je integendeel niet net de gruwel blijven tonen, zodat we ons bewust blijven hoe dun het laagje beschaving is? Om te zorgen dat weerstand en verzet blijven, en de apathie het niet haalt?

Voor zijn eigen lezing heeft Distelmans gekozen voor het maatschappelijke debat rond waardig sterven door de eeuwen heen. De Grieken gebuikten de term voor het eerst, in de zin van een leedvrije, zachte dood, en

beschouwden hulp bij zelfdoding bij een ongeneeslijke ziekte als niet meer dan normaal. Een positieve waardering van het lijden vind je in de geschiedenis eigenlijk alleen bij het christendom. Maar Erasmus, Thomas More en Francis Bacon waren al veel welwillender tegenover de goede dood. Zoals Michel de Montaigne het al schreef in de zestiende eeuw: "Iemand die zichzelf doodt, is geen moordenaar, net zomin als iemand die zijn eigen hout in brand steekt een brandstichter is." Of de onwrikbare logica van Montesquieu in de 18de eeuw: "Als het leven inderdaad een geschenk is, dan mag ik het ook teruggeven."

Eigenlijk, zo blijkt, is de term euthanasie in de geschiedenis alleen geperverteerd door de nazi's om de ongewensten en de inferieuren uit de samenleving weg te snijden. Volgens de wil en de inzichten van de Leider, niet van de betrokkene zelf. Dat verklaart waarom de Duitsers vandaag het woord schuwen, en het alleen over 'Sterbehilfe' willen hebben.

Dementerenden

Niet dat er in het euthanasiekamp ook geen stevig potje gedebatteerd wordt. Neem nu de euthanasie bij blijvend wilsonbekwamen zoals dementerenden, mensen wier hersenen door aids is aangetast, onherstelbaar comateuzen. Ook hen zou het recht op euthanasie moeten gegeven worden, zeker als ze bij levenstestament criteria hebben vastgelegd. Distelmans: "Ik had daarover een discussie met Etienne Vermeersch, die heeft bepaald geen levensverlengende behandelingen meer te wilen wanneer hij een maand lang zijn vrouw niet meer zou herkennen. Dat kan vandaag wettelijk al, maar Etienne zou dan ook graag euthanasie willen, wat nog niet wettelijk toegelaten is. Dat is moeilijker: stel dat hij inderdaad zijn vrouw niet meer herkent, maar voorts fysiek gezond en met een brede glimlach een ijsje zit te eten in het zonnetje. Ook al weet hij zijn eigen naam niet meer: er is geen

arts die dan euthanasie op hem gaat uitvoeren, denk ik. Terwijl hij het wel zelf wil. Hugo Claus heeft dan weer de vraag moeten stellen nog voor hij volledig dementeerde, omdat hij het nadien wettelijk niet meer kon. Voor dat soort schrijnende zaken moeten we toch een oplossing vinden."

Een LEIF-huisarts uit het Brusselse vertelt hoe hij opgeroepen werd bij een negentigjarige die euthanasie wou. Wel veel ouderdomskwaaltjes, maar niets levensbedreigend, terminaal of wat ondraaglijk lijden veroorzaakte. De vraag bleek vooral geïnspireerd door het ontslag van zijn poetsvrouw, die hem, net als zijn kinderen, een onmogelijke man vond. Toen de arts polste naar zijn levensgeschiedenis, bleek het om een oud-Oostfronter te gaan, lid van de Vlaamse Waffen SS, die nog steeds vond dat de verkeerden de Tweede Wereldoorlog hadden gewonnen. Toen de arts hem euthanasie weigerde, begreep hij dat niet: "Wij maakten daar in onze tijd veel minder problemen van." Een paar weken later ging de huisarts nog eens op bezoek. De poetsvrouw was dan toch maar gebleven. De vraag naar euthanasie werd niet meer gesteld.